

EVALD FLISAR

Spomini na sedanost, 2

Med državniskim obiskom ameriškega predsednika Clintona se je protokolarnemu oddelku vlade republike Slovenije zazdelo primerno, da me uvrsti med tistih devetdeset »najpomembnejših Slovencev«, kakor so nas potem poimenovali na televiziji, ki so upravičeni do izjemnega privilegija, da večerjajo s Clintonom in njegovo soprogo na gradu Brdo. Glede na sestavo povabljenecv so mi kriteriji »pomembnosti« sicer ostali skrivnost, moram pa reči, da me je povabilo, ki me je kar presenetilo, dokaj razveselilo – ne zaradi statusne potrditve, kakršno so v njem zagotovo videli vsaj nekateri izbranci, ampak zaradi gole pisateljske radovednosti: večerja z »najmogočnejšim človekom na svetu« in hkrati s človekom, ki je bil v bližnji preteklosti pred očmi sveta ponižan, kot ne bi smel biti ponižan niti najhujši grešnik med nami, pa še večerja v družbi njegove soproge, ki je bila glavna žrtev njegove pregrehe, se mi je zdela idealna prilžnost za »bližnje srečanje« s protagonistoma tragikomedije, kakršnih je svet sicer poln, na najvišji politični ravni pa so dokajšnja redkost. Videti leva z ostrizeno grivo je tudi sicer eno od doživetij, ki se jim človeška radovednost ne more upreti; gotovo zaradi strahu, pa naj bo še tako nezaveden, da lahko tudi vsak od nas že jutri izgubi svojo grivo, ne glede na to, ali je majhna ali velika.

Dan je bil vse kaj drugega kot primeren za visoki obisk, in ameriški predsednik si bo zapomnil Slovenijo kot sinonim za dež (morda celo kot del sveta, kjer se bo, če se bo, začel vesoljni potop). Avtocesta proti Kranju je bila v zgodnjem večeru mračno puščobna in skoraj prazna; edino znamenje, da svet še ni izumrl, so bili do kože premočeni policisti, ki so v parih vsaka dva kilometra stražili traso predsednikove poti do Brda in si zlovoljno ogledovali voznike redkih avtomobilov ter primerjali njihove obraze z bog ve kakšnim stereotipom potencialnega atentatorja. Grafit nekje ob Ljubljanci je že nekaj dni pred obiskom svaril »Dobrodošao Clintone, čeka te Gavrilo Princip«. A čeprav bi takšen neljubi dogodek Slovenijo za vedno vpisal v zgodovino sveta in jo vsaj za desetletje odrešil popolne anonimnosti, ki je njena usoda, bi cena vendarle bila previsoka. Terorista ali tihotapca vidijo v meni skoraj praviloma francoski policisti (očitno ustrezam njihovemu stereotipu zločinca), slovenskim možem postave pa se nisem zdel kaj prida sumljiv, mogoče zato ne, ker sem imel, kot je to zahteval protokol, kravato in temno obleko, za gospode pa je seveda znano, da niso hudobni.

Pisatelj in državniki

Vsekakor pa je v moji osebi prihajala na Brdo nevarnost, ki se je niso zavedali niti policisti niti državni protokol, ki me je tja povabil. Ta nevarnost je bila v možnosti, da zagrešim kakšen neodpuštljiv diplomatski faux pas. Da v tem pogledu nisem povsem nedolžen, imam najmanj dva dokaza. Po premieri moje drame *Kaj pa Leonardo?* v Mestnem gledališču v Reykjaviku me je na sprejem v svojo palačo povabila takratna islandska predsednica Vigdis Finbogadottir. Za mizo v sprejemnici me je posadila na svojo desno stran, prav na mesto, je rekla, kjer je med svojim obiskom sedel Vaclav Havel (ki so mu v Mestnem gledališču v Reykjaviku igrali drame, ko mu jih Čehi niso smeli), in z navdušenjem mi je pripovedovala, kako ganjen in srečen je bil, da je lahko vsaj nekje videl svoja dela uprizorjena (takrat še ni bila predsednica, ampak umetniška voditeljica Mestnega gledališča). Morda ravno zaradi svoje umetniške preteklosti ni hotela niti s kretnjo niti s pogledom, kaj šele z besedo pokazati, da se na sprejem k predsednikom držav ne prihaja v takšni opravi, kot sem to storil jaz: v temno rdečem suknjiču, ki je bil sicer dovolj eleganten, ki pa se nikakor ni skladal s hlačami, nič kaj dobro krojenimi širokimi kavbojkami iz svetlega jeansa, takšnimi, ki so še najprimernejše za pohajkovanja po mestu ali obiske pri bližnjih prijateljih. Seveda si te kombinacije, ki je ustvarjala vtis, kot da se na meni do smrti borita dva gladiatorja, nisem omislil iz umetniške kljubovalnosti konvencionalnim normam oblačenja, še manj pa je do nje prišlo zaradi površnosti. Bila je, preprosto, posledica pozabljivosti. S suknjičem skrbno skombinirane hlače sem namreč na poti v Islandijo pozabil v Londonu, v Reykjaviku pa nisem imel niti minute časa, da bi obredel trgovine in poiskal primerno nadomestilo. In tako se je pač zgodilo, kar se je (dokumentarni dokaz o tem mojem prestopku sta posneli tako slovenska kot islandska televizija).

Vse to pa je mačji kašelj v primerjavi z nerodnostmi, ki sem jih zagrešil med državnim obiskom predsednika Milana Kučana na Madžarskem. Z njegovo delegacijo sem potoval iz dveh razlogov: ker je pisatelj tudi madžarski predsednik Arpád Göncz in ker se je predsednik Kučan, ljubitelj kulture in literature, želel sestati tudi z izbrano skupino madžarskih pisateljev, vključno s predsednikom njihovega društva Bélo Pomogatsem, s katerim sem se že leto poprej dogovarjal o sodelovanju med obema društvoma. Tokrat sem bil oblečen, kot se spodobi (mogoče celo, kar je za pisatelja že sumljivo, elegantneje kot direktor slovenskih železnic in direktor Luke Koper, člana delegacije, s katerima sem si prvi dan v koloni več kot dvajsetih državnih vozil delil črn mercedes). Toda že prvi dan je udarila na plan moja umetniška zmedenost, ki je vsaj deloma izvirala iz nepopolnega poznavanja moje vloge pri tem državnem obisku. Na brezkončnih hodnikih velikanske zgradbe madžarskega parlamenta me je namreč tako prevzela arhitektura, da sem nekoliko zaostal in potem z grozo ugotovil, da je labirint hodnikov, sob in dvoran preprosto pogoltnil delegacijo, ki bi se je moral držati. V strahu, da je ne bom več našel in se bom moral vrniti v Ljubljano z avtobusom, sem najprej nekaj časa dirjal po hodnikih in

stopniščih v slepem upanju, da bom kje naletel na kakšen znani obraz. Zaman. Ves obupan sem se komaj uprl skušnjavi, da začnem na glas vpiti: »Milan!« Kaj si je o meni mislilo parlamentarno osebje, je zagotovo poglavje zase.

Nazadnje sem se obrnil na enega od uniformiranih stražnikov, ki so postavali po raznih vogalih. Ta je angažiral prijazno gospo, ki je angažirala nekoliko manj prijaznega gospoda, ki je angažiral še eno gospo, zelo resno in rahlo začudeno nad mojo zaskrbljenostjo, in ta me je odpeljala po stopnicah navzdol, povprašala tu, povprašala tam in me nazadnje odvedla do manjše sejne sobe, v kateri sem z olajšanjem opazil nekaj znanih slovenskih obrazov. Stol na čelu mize, tik pri vratih, je bil še prazen, zato sem kar sedel nanj in si globoko oddahnil. Kar nekaj časa je trajalo, preden sem ugotovil, da sedijo na moji levi Slovenci in na moji desni Madžari in da med njimi poteka nekakšno dogovarjanje. Še več časa je minilo, preden se mi je zazdelo nenavadno, da na moji levi sedijo samo nekateri člani slovenske delegacije in da ima glavno besedo med njimi minister za transport in zveze Anton Bergauer. Ta je vame uprl tudi največ začudenih pogledov, čeprav sem se zdel kar pretirano zanimiv tudi drugim članom omizja, tako slovenskim kot madžarskim. Po desetih minutah sem končno pogruntal, da sem vdrl v delovni pogovor dveh transportnih skupin, ki sta se dogovarjali o vzpostavitvi železniške povezave med obema državama. »Gospo in gospodje,« sem rekel, »iskreno se opravičujem, ampak očitno nisem na pravem mestu. Čeprav rad potujem z vlaki, sem v resnici pisatelj.«

Do konca obiska v Budimpešti sem se potem obnašal vzorno in bil v ponos tako domovini kot njenemu predsedniku. Med obiskom v Szekesfehervarju, kjer smo bili gostje tamkajšnjega župana, pa me je med kosilom (brez dvoma pod vplivom odličnega lokalnega vina) zaneslo v pravo rakotersko zgovornost in sem na vprašanja enega od madžarskih sosedov pri mizi, za katero sta sedela tudi gostitelj župan in predsednik Kučan, odgovarjal vse manj kot član uradne delegacije iz sosednje države in vse bolj kot človek, ki se je zapletel v zanimiv pogovor s prijatelji, med katerimi je navada, da pač malo »pošimfajo« tudi čez politiko. Ni bilo dolgo, pa sem se ves osupel zavedel, kako dovolj glasno, da so me lahko slišali skoraj vsi na mojem koncu mize, pripovedujem vic o slovenskih poslancih. Kako je Goering rekel: »Kadar slišim besedo kultura, sežem po pištoli.« In kako bi nekateri slovenski poslanci morali reči: »Kadar slišim besedo kultura, sežem po slovarju.« Seveda so mi madžarski sobesedniki takoj uvidno priskočili na pomoč in izrekli nekaj pikrih tudi na račun sestave madžarskega parlamenta, vendar se nisem mogel znebiti občutka, da tega vica nisem povedal v najbolj pravem trenutku ali na najbolj pravem mestu. Tako vsaj bi lahko presodil po pogledih, ki so jih izmenjali nekateri člani slovenske delegacije. Da se nisem zmotil, je po vrnitvi v Budimpešto potrdil Ivo Vajgl, sekretar na zunanjem ministrstvu, sicer kolega iz študentsko tribunaških časov. »Valdek,« mi je rekel, »izogibaj se diplomacije.«

Mogoče sem res predolgo živel v Angliji. Slovenci ne poznamo tiste prijetne, prijazne samokritičnosti, s katero si znajo Angleži v očeh gostiteljev takoj

pridobiti naklonjenost in simpatije. Mogoče si kaj takega lahko privoščijo samo Angleži, ki z drugimi še zmeraj komunicirajo s stališča samoumevne večvrednosti in se pred drugimi radi ponorčujejo na svoj račun, da bi na ta način vzpostavili pristen človeški stik. Prav to sem želel narediti s svojim nesrečnim vicem. Pravzaprav me pri vseh stvari najbolj moti, da so Madžari to razumeli bolj kot Slovenci. Kljub temu pravilo, da moraš kot član državniške delegacije na tujem o svojih domačih poslancih govoriti vsaj nevtralnno, če ne spoštljivo, ni tako slabo. Navsezadnje Slovenci nismo Angleži, zato od nas tudi nihče ne pričakuje, da se bomo kot Angleži obnašali. Skratka, pisatelj v državniški delegaciji, tudi svetovljan, kakršen brez dvoma sem, utegne zakuhati nepredvidljive zaplete in nevšečnosti. Zdaj so mi seveda, če mi je kdo kaj zameril, že vsi odpustili. Kajti vic navsezadnje ni bil slab. Predvsem pa ni bil tako zelo daleč od resnice.

Večerja s Clintonom

Kljub temu sem se med vožnjo na Brdo zaobljubil dušam prednikov, da se bom v navzočnosti predsednika Clintona in njegovega spremstva obnašal skrajno zadržano in bom pretehtal vsako svojo besedo. Predvsem pa bom vse, kar je slovenskega, hvalil do zadnje stopnje verjetnosti. Niti slutil nisem, da se bo tokrat na podoben način kot jaz na Madžarskem pregrešil moj sosed pri mizi, Clintonov svetovalec za varnost v Vzhodni in Srednji Evropi. Ampak o tem pozneje.

Po prihodu na Brdo se je izkazalo, da se v prostorih gradu zbira več ali manj ista množica kot ob drugih takšnih priložnostih. Predvsem politična. Iz sveta kulture nas je bilo približno toliko, da nas je bilo premalo celo za srednje dober prepir. Milena Zupancič je bila edina igralka. Dubravka Tomšič Srebotnjak je bila edina glasbenica. Jaz sem bil edini pisatelj, in še to zaradi svoje funkcije predsednika društva. Je bil tam kateri od slikarjev? Videl nisem nobenega. Seveda bi lahko rekli, da so bili iz sveta kulture tudi Mitja Rotovnik, minister Jožef Školč in še nekaj ljudi, ki so s kulturo vsaj povezani, če ji že niso zavezani. A tudi skupaj z njimi je bil kulturni segment v kontekstu »najpomembnejših Slovencev« tako neznamenit, kot bi hoteli ameriškim gostom povedati, da pri nas cenimo kulturo približno toliko, kolikor nas lahko, navzočih kulturnikov, preštejejo na prste (ene roke). Po drugi strani pa rade volje priznavam, da sem mogoče krivičen, in po kulturniško sebičen, kajti število sedežev je bilo omejeno in je bilo treba skopariti tudi pri drugih dejavnostih. Še najmanj, seveda, pri politikih.

O njih, vsaj tokrat, nič slabega. Sicer pa sem že večkrat dobil občutek, da ne vedo prav, kaj bi z mano, z nevrstljivo zverino, ki je mogoče pobegnila iz živalskega vrta, lahko pa se je tudi priklatila naravnost iz džungle, in da me zato, ker ne vedo prav, čigav sem, imajo na svoj način radi, kadar in v kolikor se naše poti pač križajo. Jelko Kacin je prijazen nasmeh in stisk roke pospremil celo z besedico »dobrodošel« (?); Borut Pahor, ki je v Cankarjevem domu na prireditvi »Berite z Manco Košir« prostodušno in celo malce ponosno priznal, da moje knjige *Potovanje predaleč* verjetno ne bi prebral do konca, če ne bi v tem videl

domače naloge, je bil sicer vljudno prijazen, vendar zadržan in prav nič spokorjen; Zmago Jelinčič me je spomnil na obljubo, da po njegovih virih za Polono Vetrin napišem dramo o Veroniki Celjski; Borut Šuklje, gotovo najprijaznejši policijski minister vseh časov, mi je povedal, da je začel brati mojo knjigo potem, ko je prebral Nežmahovo oceno v Mladini (ki je jaz, moram priznati, sploh ne berem); Dimitrij Rupel, kolega iz študentskih in tribunaških časov, pa je našel pol minute, da me je vprašal, zakaj sem dovolil praznovanje desetletnice majniške deklaracije v prostorih Društva pisateljev (zato, sem rekel, ker se spodobi, da se nekaj praznuje tam, kjer je nastalo). Jožef Školč, ki se je že

navadil na to, da ga ob vsakem srečanju ne glede na priložnost in povsem zunaj konteksta dogodka napadem s kakšno pripombo v zvezi z maltretiranjem samostojnih kulturnikov ali v zvezi z davkom na dodano vrednost za knjige, se mi je približal s svojim običajnim blagim nasmehom, vendar ne povsem brez bojazni, da bom v pogovor spet vrinil kakšno reč, o kakršnih se po navadi razpravlja na delovnih sestankih. Sklenil sem, da mu tokrat pustim dihati, sem pa zato ministra za evropske zadeve Bavčarja nemudoma angažiral, da za Sodobnost napiše uvodnik o naši poti v Evropo. Če so njegove obljube takšne, kakršne so dostikrat moje, iz tega ne bo nič, razen če ga bom neusmiljeno preganjal dve leti.

Vsi smo bili nenavadno vljudni, blagi, prijazni, celo obzirni drug do drugega. In tako sta naša lokalna podalpska politika in kultura v pričakovanju pomembnega tujega gosta za hip zaživel ne kot ločeni in večkrat kontradiktorni dejavnosti, ampak kot skupinski projekt malega naroda v srcu Evrope, ki želi pred predsednikom najmočnejše države na svetu ustvariti vtis, da so pri nas kulturniki zviti kot najspretnější politiki, ti pa so od prvega do zadnjega kulturno prefinjeni. Da smo, skratka, kot narod pravi model demokratične zrelosti in torej vredni pozornosti, ki nam jo namenja, četudi zgolj bežno in na poti drugam, predsednik države, v kateri večina ljudi ne ve natančno niti, kje je

Kitajska, kaj šele Slovenija. Bili smo kot eden: v pričakovanju večerje, v rado-vednosti, kako bo zadeva potekala, kaj bo kdo rekel, poleg koga bo treba sedeti.

In končno je napočil trenutek, ko so iz velike jedilnice prišle mlade dame s seznamami in nas začele vabiti, naj zasedemo svoje prostore. Seveda je na takšnih večerjah navada, da ima vsak od povabljenih svoje mesto označeno z imenom (če ima srečo, črkovanim pravilno in kaligrafsko izpisanim) na mizi pred stolom, ki mu ga je določila po bog ve kakšnem pravilniku protokolarna modrost. Ta modrost je, vsaj zame, pregloboka, da bi ji v tem življenju prišel do dna. Skoraj vedno doslej sem se znašel v družbi gospodarstvenikov, predsedniških tajnikov, predstavnikov in predstavnic za tisk ipd., in skoraj vedno kje proti koncu mize, čeprav ne ravno zadnji. Povsem pravilno: pisateljev ni več kot tristo, kdo in kaj pa je navsezadnje njihov predsednik? Na večerji v prav isti dvorani na gradu Brdo med obiskom estonskega predsednika Merija sem imel vsaj to srečo, da mi je nasproti sedel direktor Leka Pavel Oblak, ki je proti koncu večerje, preden so servirali kavo, začel na glas recitirati dolgo ameriško pesem, ne spomnim se več, ali je bil to Walt Whitman ali odlomek iz *Hiawathe*. Skoraj vedno se je na istem koncu mize ali vsaj v neposredni bližini znašla tudi Kučanova predstavница za tisk Špela Furlan, zagotovo ena najprisrčnejših slovenskih dam, pravi balzam za dušo namrgodenega in melanholičnega umetnika, kakršen postanem, kadar koli mi kakšna malenkost ni čisto po volji.

Vajen miznih kotov sem začel ob prihodu v dvorano iskati svoje ime najprej na začetku dolge mize in potem še na drugem koncu. Nič. Počasi sem se pomikal proti sredini mize, najprej na eni strani, potem na drugi. Tačas so nekateri od povabljenecv že stali za svojimi stoli in zadovoljno, celo z nezakritim ponosom, se mi je zdelo, čakali, da se pojavijo Bill, Hillary, Milan in Janez. Mojega imena pa nikjer. Pretiraval bi, če bi rekel, da se me je začela lotevati panika, prej je bil to občutek rahle zmedenosti: pa ne, da so me posadili v sredino mize nasproti ali direktno poleg predsednika ZDA?! Gotovo bi ga znal imenitno zabavati in morda bi celo zapustil Slovenijo z vtisom, da smo Slovenci zelo podobni Angležem, vsaj kar zadeva humor in pogum za smešenje samega sebe, toda če bi se zgodilo kaj takega, bi se šef protokola vlade Slovenije nemudoma znašel med tistimi odstotki Slovencev, ki zaman iščejo službo. Nekaj je bilo očitno narobe.

»Ne najdem svojega mesta,« sem se pritožil eni od dam, ki so urejale promet in razporejale goste. »Kako se pišete?« je terjala, očitno tudi sama na robu z živci. Povedal sem ji in preletela je svoj seznam. »Tamle, v tisti niši,« je pokazala in odhitela naprej. Šele takrat sem ugotovil, da obstajajo poleg glavne dvorane tudi tri niše z mizami, čeprav bi lahko že prej pomislil na to, saj ob glavno mizo ne bi mogli posesti devetdeset Slovencev in trideset Američanov. Posadili so me v eno od niš! In celo v kot, ki je bil najbolj oddaljen od glavne mize. Vendar moje pritlehno malomeščansko nezadovoljstvo, ki sem si ga privoščil zato, da bi videl, koliko je v meni po domnevno uspešni operaciji ega še ostalo nečimrnosti, ni trajalo dolgo, kajti na moji levi je (s praznim stolom med nama) sedel minister za okolje Pavle Gantar, v sosednji niši pa sem videl povsem

zadovoljen obraz ministra za kulturo Jožefa Školča. Podobna usoda je doletela tudi šolskega ministra Gabra in tudi on se ni prav nič razburjal, celo dobre volje je bil (saj je edini vedel, da bo že naslednji dan odstopil).

Pogrešal sem Špelo Furlan in njen topli humor, vendar me protokol tudi tokrat ni razočaral, saj je na mojo desno posedel še eno predstavnico za tisk, tokrat Drnovškovo, Kristino Plavšak, s katero je bilo prijetno kramljati tako pred kot med večerjo. Vprašal sem jo, ali je v njeni moči, da Janeza Drnovška kdaj spravi na kakšno kulturno prireditev, ki ne bo ravno premiera »Štajerca v Ljubljani«, in obljubila je, da bo poskusila, če ji sporočim, ko bom imel v mislih kaj konkretnega. O tem, kaj smo jedli in pili, je izčrpno poročalo dnevno časopisje, zato bi se omejil na pripombo, da tako imenovana »prekmurska gibanica« ni bila vredna tega imena, vse drugo pa je bilo izvrstno, še posebej tri vrste vina. Ker iz niš ni bilo mogoče videti cele dvorane, smo za Clintonov vstop izvedeli, ko so gostje ob glavni mizi zaploskali. Kdor ga je hotel videti, je moral zapustiti sedež in se pomakniti do vhoda v nišo. Seveda ni najspostljivejše, če to narediš med svečanimi govori, in jaz sem bil prvi, ki si je privoščil takšno nesramnost, sledilo pa mi je še nekaj drugih ob mizi. Vsebina govorov je bila običajna mešanica medsebojnega trepljanja po ramenih in kajenja pod nos. Zvrstili so se Milan, Janez in Bill, ki je govoril še najbolj tekoče, saj mu je govor, kot sem izvedel kasneje, napisal poklicni pisec predsedniških govorov, ki je sedel na drugem koncu mize v »moji« niši. Naša dva predsednika imata vsaj ta pogum, da si svoje govore pišeta sama. Kakor koli, Clinton se je ves čas sladko, morda presladko smehljaj, nekajkrat pa je, celo med govorom, pogledal proti meni, mogoče zato, ker sem imel roke prekrizane na prsih približno tako, kot da utegnem iz notranjega žepa vsak hip potegniti revolver.

Po zdravici so dva domača in en tuji predsednik odkorakali do svojih sedežev in začela se je večerja. Kar nekaj časa me je vznemirjala skrivnost praznega sedeža na moji levi, pred katerim je na listku na mizi pisalo Richard Flannagan. Niti o vsem informirana Kristina Plavšak ni vedela, kdo in kaj bi utegnil biti. Potem pa se je ta gospod kar naenkrat pojavil in prostodušno pojasnil, da je Clintonov svetovalec za varnost za Vzhodno in Srednjo Evropo; zamudil je zato, ker so mu v Ljubljani našli taksista, ki ga je vozil po celi deževni Gorenjski, preden je našel grad Brdo. Nisem si ga upal vprašati, ali mu je med vožnjo vsaj za trenutek prišlo na misel, da ne gre za neizkušenega taksista, ampak da je morebiti ugrabljen. Vendar je bila previdnost odveč, kajti Richard Flannagan se je izkazal za enega najzgovornejših svetovalcev za varnost, kar jih je kdaj zaposloval kak ameriški predsednik. Še posebej se mu je jezik razvezal, ko sem mu pojasnil, zakaj je Clinton v Sloveniji tako popularen: ne zato, ker bombardira Srbijo (kot je mislil on), ampak zato, ker se mu je v naši percepciji zgodila huda krivica. Redki Slovenci bi mirno gledali, da jim nekdo ponižuje, blati in žali predsednika države samo zato, ker ga je v pisarni pofafala debeluškasta pripravnica; večina bi menila, da je to stvar, o kateri bi smela reči kakšno hudo besedo samo njegova žena. Predvsem pa mu takšna stvar ne bi odtujila podpore ljudstva;

morda bi užival celo še večji ugled. »Natanko tako kot v Franciji,« je pripomnil Flannagan, očitno dobro poučen o številnih afericah nekdanjega predsednika Mitterranda. Strinjala sva se, da je takšno umazano pranje perila predvsem značilnost anglosaških dežel in posledica njihovega puritanizma.

Vprašal sem ga, ali po vsem tem demokrati sploh še lahko računajo na volilno zmago. Na tej točki pogovora se je moj sogovornik razživel in brez pomisleka dejal, da najbrž ne, vendar ne zaradi Clintona in njegovih grehov, ampak zaradi Ala Gora, ki bo kandidiral namesto njega. Gore da je preveč napet, tog, krčevit in resen, manjka mu karizma, neka zapozneno deška, človeška toplina, ki da jo Clinton premore – in s tem je Richard Flannagan (se je tega zavedal?) zagrešil svojo verzijo mojega vica o slovenskih poslancih, ki sem ga povedal med obiskom predsednika Kučana na Madžarskem: v tuji deželi, kot pomemben član predsednikovega spremstva, je pošimfal podpredsednika svoje države. Se mi je pa s tem kar prikupil: v primerjavi z njegovim spodrsrlajem so bile vse moje diplomatske napake samo nerodnosti, morda celo nekaj, kar se od umetnikov pričakuje. Thank you, Richard.

Pogovor s Hillary

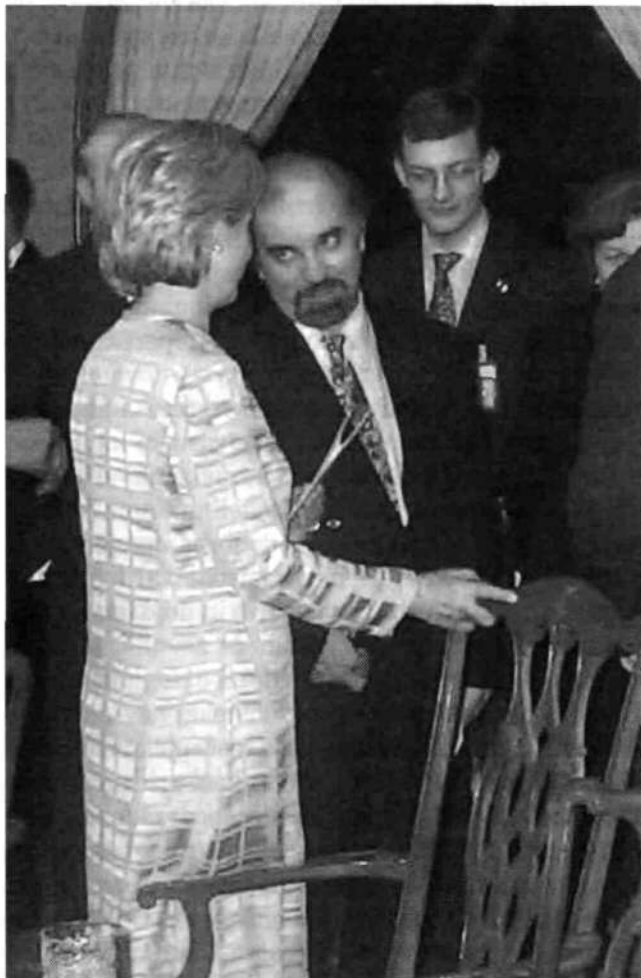
Ker je na Brdo po dogovoru ravno takrat prispel tudi črnogorski predsednik Milo Djukanović, so se gospodje predsedniki (in z njimi Richard) umaknili pred koncem večerje (ravno ko je prispela gibanica), da bi se v posebni sobi ukvarjali z balkansko politiko. A tudi za nas je večerja hitro minila, ljudje so se dvignili, se začeli sprehajati, nekateri odhajati, drugi segati po skodelicah kave, ki so jih na pladnjih ponujali natakarji. Hitro smo opazili, da je v dvorani ostala Hillary Clinton, mimo katere so se drug za drugim sprehajali vljudni radovedneži. Z nekaterimi je spregovorila nekaj besed, se rokovala. Jaz bi šel kar mimo, če ne bi Štefka Kučan, ko me je zagledala, vzkliknila »Aha!« in me porinila naravnost pred prvo damo Amerike, hkrati pa rekla, naj se predstavim kar sam. Kakšne posebne izbire nisem imel, zato sem to naredil in se z gospo rokoval.

»Pozdravljeni,« sem rekel. »Veseli me, da končno spoznam gospo, ki je znala in še zna tako dostojanstveno stiskati zobe.« »Kaj mislite s tem?« me je vsa osupla pogledala in se z desno roko krčevito oprijela naslona najbližjega stola. Odvrnil sem: »Če bi kaj podobnega pretrpela kakšna Slovenka, bi svojemu možu že zdavnaj zabodla nož v hrbet.« »Natanko to bom tudi storila,« je rekla Hillary Clinton, »vendar ne kot kakšna Slovenka, v maščevalnem afektu, ampak premišljeno v najugodnejšem trenutku zame in v najmanj ugodnem zanj.« »Temu se reče pogum in vztrajanje ob moževi strani ne glede na to, koliko gnojnice mu svet zlije na glavo,« sem prikimal, ona pa se je ponosno vzravnala in rekla: »Oprostite, ker vas zadržujem, gotovo vas že kdo čaka.«

Odšel sem naprej in pomislil, da moje besede niso bile najsrečnejše izbrane. Lahko bi bil za spoznanje obzirnejši. Obkrožil sem vso dolgo mizo in se ji znova približal. Ni bila najbolj vesela, da me spet vidi, vendar se je, izurjena politična mačka, vzdržala komentarja in počakala, kaj bom povedal tokrat. »V Sloveniji,«

sem rekel, »so pisatelji včasih veljali za narodne junake in so uživali poleg ugleda tudi določene privilegije. Demokracija je vse to odpihnila in danes so junaki poslovnosti z mobiteli. Pisatelje pa imajo skoraj vsi za čudake. Zato se morajo danes dosti bolj truditi za uspeh in ugled.« »Danes se moramo vsi bolj truditi,« je odvrnila rahlo zviška in z utripom trepalnice nakazala, naj se že vendar potrudim naprej. Ker se nisem mogel spomniti več ničesar pametnega, sem ugodil njeni želji.

A tudi tokrat mi ni dalo miru: zakaj se je nisem lotil na duhovitejši način? Gotovo bi jo lahko s primerno izbiro besed pripravil do tega, da se ji na trpečem, utrujeno dostojanstvenem obrazu zariše vsaj črta nasmeha. Tisto, kar se ji je

zarisalo na obrazu, ko me je znova zagledala, pa ni bil nasmeh, ampak že skoraj preplah. »Saj ne mislim nič slabega,« sem dejal. »Nočem, da bi si o meni ustvarili napačen vtis. Kot dramatika me zanima to neverjetno, požrtvovalno junaštvo, ki ga nosite v sebi. Čeprav sem slišal, da ste nekje izjavili, kako komaj čakate, da lahko sprožite ločitveni postopek, tega ne boste storili pred koncem Billovega mandata. Ima to kaj opraviti z vašo lastno politično kariero, za katero sem slišal, da jo načrtujete?« Nekoliko je počakala, potem pa rekla: »Mene pa zanima, zakaj se mi tako neumno režite v obraz. Ima to opraviti s kakšno poškodbo možganov ali pa ste že od rojstva debil?«

Po takšnem udarcu me ni več mikalo, da bi se še vrnil pred njo. Umaknil sem se v predprostor dvorane in se pridružil Mitji Meršolu, Branku Maksimoviču in Borutu Šukljetu pri baru, kjer mi je slednji, dobro vedoč, da se moram trezen vrniti v Ljubljano, in dobro vedoč, da je policijski minister, takoj naročil

šampanjec. »Zanimiva ženska, ta Clintonka,« sem rekel, in vsi so se strinjali. Čeprav sem kar čutil bolečino, ki se pretaka po njej kakor magma pred izbruhom, peklensko vroča, skeleča. Povedal sem jim, da sem z njo imel tri zaporedne razgovore, od katerih je eden resničen, druga dva pa se mi zdita rahlo, če ne kar povsem, izmišljena. Ni mi pa jasno, kateri je eno in kateri drugo. »Verjetno boste kaj pisali o tem,« je pripomnil eden od navzočih. »Preпустite bralcem, da se odločijo.« To ni bila slaba ideja.

»In kaj naj rečem, če me ustavijo policaji?« sem vprašal Šukljeta ob slovesu, ki mi je naročil še en kozarec šampanjca. »Da me je opil njihov minister?« Zagotovil mi je, da me na cesti v Ljubljano, ki je zaradi Clintona vsa zastražena, ne bo ustavljal nihče – razen če se zaletim naravnost v cestninsko postajo in jo poderem; potem bo policaje gotovo zanimalo, kakšen namen sem hotel doseči s svojim dejanjem. »Gradnjo nove,« sem odvrnil, »kaj pa drugega.«

Naši bogovi

Med vožnjo nazaj v Ljubljano pa mi je humorja in ironije kaj hitro zmanjkalo. Kaj smo častili, občudovali v podobi predsednika največje velesile na svetu? Kajti brez dvoma so Slovenci, ki so v dežju dve uri čakali, da jim spregovori na Kongresnem trgu, videli v njem mnogo več kot ponižanega ljubimca Monice Lewinsky; mnogo več kot junaka najbolj patetične sodobne »soap opere«; tudi več kot predstavnika velesile, ki je ravno takrat z bombami rušila mostove in hiše v Srbiji. Mislim, da smo v njem vsi skupaj videli vrhovnega svečenika svetovne religije ekonomizma, predstavnika paradigme gospodarske rasti in napredka, prinašalca vesti, da je »ameriški način« najboljši recept za zdravljenje vseh tegob tega sveta. Od njega smo želeli slišati tisto, kar smo vedeli, da nam bo tudi povedal (čeprav ne dobesedno): da je imeti stvari sicer dobro, da pa je mnogo boljše imeti še več stvari in da je najboljše od vsega imeti največ stvari. V Clintonu smo, sužnji v svetovnem imperiju porabništva, videli živo in prijazno zagotovilo, da pripadamo veri, ki je uspešna in nezlomljiva, in da smo s čaščenjem malikov kapitalistične družbe in njene ideje »napredka« dobri državljani sveta.

Med vožnjo nazaj v Ljubljano se mi je v misli zataknilo nekaj nevšečnih (in glede na dobro večerjo nehvaležnih) vprašanj. Ali ni naše čaščenje malikov porabništva novodobno poganstvo, ki se mu je s tihim pristankom pridružila tudi Krščanska cerkev? Se sploh zavedamo, da je božanstvo gospodarske rasti, ki mu na oltarjih industrijske proizvodnje žrtvujemo svoje ideale, poleg vsega drugega tudi zahrbtno, uničevalno in satansko? Na prvi pogled (skozi prizmo prevladujočega pojmovanja resničnosti) se zdi primerjanje naše »razumne« tehnološke usmerjenosti z oboževanjem destruktivnega božanstva, kakršno je na primer hindujski bog Šiva, nekoliko za lase privlečeno. Primerjava pa ostane dvomljiva samo, dokler ne sprevidimo, da ni božanstvo gospodarske rasti nič bolj »naravno« in samoobstočno, kot je bog Šiva. Tudi mi mu žrtvujemo življenja, otroke, prihodnost. Tudi mi mu posvečamo večino, če ne kar vseh svojih misli. In kot Šiva je tudi naše božanstvo zavezano kozmičnemu zakonu dvojnosti,

ustvarjalnemu principu nasprotij, kar pomeni, da je – tako kot Šiva – dobro in zlo obenem, da ustvarja in uničuje hkrati.

Ali ni že kar tragično, da vidimo samo dobro stran božanstva »napredka«, pred slabo pa mižimo, če ne kar zatiskamo oči? To mižanje je postalo že tako nezavedno, da bi marsikdo rekel: o čem pa naklada? Da je napredek »dober«, je vendar samoumevno. To inherentno »dobrost« napredka smo se navadili meriti z višino narodnega dohodka; kolikor višji dohodek ustvarijo prebivalci kake dežele, toliko višja, pravimo, je njihova življenjska raven. Po domače rečeno to pomeni, da kvaliteto življenja merimo z debelino denarnice. Pogosto slišimo ali beremo, da živimo »slabše« kot na primer Švicarji, Nemci ali Američani in da se šele »razvijamo«, da smo država v tranziciji, da zaostajamo pri splošni dirki za materialnim razkošjem. Zato so naše sposobnosti predvsem kanalizirane v prizadevanje, da bi dosegli raven življenja, kakršno uživajo Švicarji, Nemci in Američani (medtem ko si narodi, ki se jim godi še slabše kot nam, prizadevajo, da bi dosegli našo raven).

A čeprav se trudimo, da bi dosegli »višjo« raven življenja, se doslej nismo vprašali, kakšna je »najvišja« možna raven. Jo bomo dosegli? Bomo kdaj imeli dovolj? Dokler ostanemo nekritični častilci boga gospodarske rasti, gotovo ne. Kajti če se dogodi čudež in dosežemo raven življenja, kakršno zdaj uživajo Švedi, Švicarji in Američani, je več kot verjetno, da ti v tem času ne bodo stagnerali. Bomo potem spet poskušali doseči njihovo raven? Zanesljivo, in tako naprej, in drugi nam bodo ves čas tesno za petami. Gospodarski razvoj pojmuje kot nekaj, kar nima konca. Čeprav se zavedamo, da je zasnovan na izkoriščanju naravnih virov, ki bodo prej ali slej izčrpani, nas satansko božanstvo gospodarske rasti sili k vedenju, ki ga ne bi mogli po nobenih merilih opisati kot razumno. Prav nič se ne trudimo, da bi razpoložljive vire ohranili, ampak jih skušamo po razvojni dinamiki ekonomizma izčrpati kar najhitreje. Vozilo je prevzelo oblast nad voznikom, ki se slepo in neumno tolazi, da se bo pred robom prepada že nekaj zgodilo: da bo rešitev preskrbelo vozilo samo. In tako divjamo po serpentinah mita gospodarske rasti v pogubo.

Če bi nas obiskalo bitje s tujega planeta, bi mu že na prvi pogled bilo jasno, da naše vedenje kaže znamenja patološke obsedenosti. V preteklih desetih letih je svetovna gospodarska proizvodnja preseгла vse, kar je človek ustvaril od svojih začetkov do leta 1945! Pred dvajsetimi leti smo porabili 7000 milijonov ton goriva. Naslednje leto naj bi jih porabili 20 000 milijonov ton. In čez trideset let, po tej logiki, 60 000 milijonov ton! Absurdnost te možnosti je več kot očitna. Posvinjali smo reke, posvinjali smo morja, posvinjali smo zrak, uničili smo že skoraj gozdove, razredčili smo živalske vrste, razčlovečili smo človeka. Mrtve stvari zapuščajo tovarne izboljšane, izpopolnjene, njihovi izdelovalci pa zlovoljni in degradirani. Mrtvo in merljivo se nam zdi vrednejše od človeškega, nemerljivega.

Raven življenja, kot jo pojmuje statistika, je osrednja dogma religije ekonomizma. Če se dejavnosti pritakne očitek, da je neekonomična, je s tem izobčena, izrinjena med drugotne, v resnici nepotrebne stvari. Religija ekonomizma

ni zasnovana na hrepenenju po lepšem, trajnem, osrečujočem; zasnovana je na lakomnosti in zavisti, na zaslužnjenju narave in človeka. Malo ljudi se zaveda, da ni bilo zmeraj tako. Politična ekonomija se je uvrstila med sorazmerno spoštljive znanosti šele pred sto petdesetimi leti. In spoštovanje do nje nikakor ni bilo splošno ali kaj prida navdušeno. Vodilni akademiki so jo odklanjali zaradi njenih »inherentnih uzurpatorskih tendenc«. Prvi profesor politične ekonomije na oxfordski univerzi pa je napovedal, da se bo njegova stroka »po svoji zanimivosti in uporabnosti uvrstila med najbolj spoštovane moralne znanosti«, kajti (je dodal) »sla po premoženju je za človeštvo velik vir moralnega izpopolnjevanja«.

In res je zanimanje za ekonomijo, za njeno »uporabnost«, nezadržno raslo, dokler ni John Maynard Keynes, brez dvoma eden najslavnejših kardinalov nove religije, izjavil, da ni daleč dan, ko bomo vsi bogati. In takrat, je rekel, bomo ponovno cenili namene raje kot sredstva in dobro raje kot uporabno. Vendar pa ta trenutek še ni tako blizu, je dodal. »Še najmanj sto let se moramo pretvarjati, da je poštenost podlost in narobe; kajti podlost je koristna, poštenost pa ne. Lakomnost, oderuštvo in opreznost morajo še naprej ostati naši bogovi. Kajti samo ti bogovi nas lahko iz temnega predora ekonomskih potreb popeljejo na svetlobo.«

Skratka, ko bomo vsi bogati, bomo naenkrat vsi dobri, pošteni, odkritosrčni, moralni, človeški. Dinamika ekonomskega sistema, ki ga poganja kolesje izkoriščevalske lakomnosti, bo po nekakšnem čudežu ustvarila tudi »novega« človeka, ki bo nehal dajati prednost ekonomiji (verjeti, da »je podlost koristna, poštenost pa ne«) in se bo začel (kar čez noč) posvečati stvarjem višjega in trajnejšega pomena. Kdaj bo napočil ta zlati trenutek, ta raj na zemlji?

Ekonomist pojmuje svet kot tržišče in življenje kot dejavnost, ki se opravičuje z dobičkom. Dokler dejavnost ustvarja dobiček, mu je več ali manj vseeno, ali povzroča škodo okolju, naravi, ljudem, družbi, kajti vprašanja kvalitativnega vrednotenja ne sodijo v okvir kvantitativne metodologije ekonomizma. Če bi skušal biti odgovornejši, bi veljal za slabega ekonomista. Zanj je svet bazar prodajalcev in kupcev, kjer je vsakdo odgovoren le samemu sebi ali svoji firmi in kjer vsakdo bogati na račun drugega. Na tem bazarju se je zgodilo, da so ameriški pridelovalci žita proizvodne viške zmetali v morje, namesto da bi znižali cene ali žito poklonili revnim. Na tem bazarju se je zgodilo, da je evropska komisija v Bruslju francoskim kmetom plačevala subvencije, ne zato, da bi pridelali več mleka, ampak da bi ga pridelali manj. Na tem bazarju velja samo ena vrednota, in to je cena. Narediti je treba vse, da ostane optimalno visoka. In ker je religija ekonomizma prestopila meje svoje prvotne aplikacije ter postala motor in pilot vseh plasti eksistence, so ji zapadle tudi neekonomske vrednote, kot so umetnost, lepota, znanje, zdravje, užitek, sreča; vse je zreducirano na količinsko raven in je v takšni ali drugačni obliki na prodaj.

Naglavisvet

Religija ekonomizma je destruktivna, ker človeku ne služi, ampak ga podreja svoji sistemski dinamiki. Kljub temu večina ljudi še zmeraj veruje, da lahko probleme sveta rešimo v okviru znanosti in tehnologije, kar pomeni s pomnožitvijo tistega, kar že tako imamo v preobilju, in da ni potrebna nobena radikalna preusmeritev v načinu razmišljanja, pa tudi ne globalna politična akcija. Seveda se bo spet našel kdo, ki me bo označil za »intelektualnega hipija«, »romantičnega sanjača«, »utopista« ali me ožigosal s kakšno podobno zmerljivko, rezervirano za ljudi, ki ne tulijo v skupni rog. Ker se večini ljudi polarizacija zdi tako ostra (tehnologija ali zaostalost, znanost ali nevednost, napredek ali stagnacija, materializem ali revščina), jih je večina tudi prepričana, da si pač z njimi ali proti njim. In ko začneš govoriti o bogu, o duhu, o humanosti in podobnih čudnih rečeh, postaneš marsikomu sumljiv, nekakšen poneumljen »newageevce«.

To je seveda običajna človeška napaka. Naše reakcije, ne da bi se tega zavedali, so največkrat avtomatične in torej pasivne, obrambne, neustvarjalne. Pravi odgovori na pomembna vprašanja so zmeraj pod površino, v območju neizključljivih, integrativnih možnosti. Samo tam se lahko zacelijo rane. In zdi se mi – ne le meni, ampak čedalje večjemu številu ljudi –, da je naša edina rešitev v tem, da si zacelimo rano razklanosti v našem pojmovanju sveta in resničnosti. Da si zacelimo zevajočo rano razkola med duhom in materijo, med razumom in čustvi, med znanostjo in religijo.

Kajti vsi problemi tega sveta so spočeti v naših glavah. Na prvi pogled se je težko sprijazniti z dejstvom, da ni na svetu ničesar, kar bi bilo »po naravi« samoumevno, in da je vse, kar kot samoumevno zaznavamo, le projekcija prepričanja, ki smo ga skrbno vzgojili v sebi. Na prvi pogled morda ni očitno, da je znanstveno tehnološki pogled na stvarnost priljubljen zato, ker ustvarja družbeno resničnost (oziroma jo je doslej), v kateri se človek na splošno počuti varnega (oziroma se je doslej). Kajti svet je samo na videz urejen, obvladljiv, »razumen« – v resnici je maksimalno kaotičen. In v tem kaosu si iluzijo stabilnosti ustvarjamo z vero v odrešujoče lastnosti znanosti in tehnologije. Ta pogled nam prikazuje svet v sorazmerno udobni in obvladljivi podobi: razlaga nam to, kar vidimo in kar se dogaja; ponuja se nam kot orodje, s katerim si svet lahko preurejamo tako, kot želimo.

In ker človek ne more živeti z občutkom kaosa, potrebuje vsaka družba vizijo stvarnosti, ki se zdi sprejemljiva večini ljudi in je torej »samoumevna«, »naravna«. Znanstveno tehnološki pogled na svet ni edini, ki ga je rodil vrtinec evropsko-ameriškega miselnega razvoja, je pa prevladal. Prevladal je, ker ga je večina ljudi v želji po občutku gotovosti sprejela in je zaradi svoje splošnosti postal »samoumeven«. Seveda je ta »samoumevnost« toliko bolj tolažeča, kolikor manj je očitno, da je navidezna, oziroma kolikor manj je očitno, da so nam na voljo tudi drugačni modeli pojmovanja resničnosti. Že sama možnost izbire ogroža našo željo po gotovosti, po splošni veljavnosti našega pogleda na svet. Zato se pristašem znanstveno tehnološkega modela stvarnosti vsako drugačno gledanje zdi nerazumno, mistično, skregano z naravno nujnostjo spiralnega razvoja, ki smo ga poimenovali »napredek«. Zato večina ljudi v prepričanjih zagovornikov znanstveno tehnološke dogme vidi aksiome družbene stvarnosti, o katerih veljavnosti ne more biti nobenega dvoma – tako kot se je nesmiselno spraševati, ali je voda res mokra ali nemara suha.

Dokler so bogovi, ki jih čislamo, prijazni in radodarni do nas, brezboštvo ne najde plodnih tal. In tako je dolgo bilo z znanstveno tehnološkim pogledom na svet: dokler nam je zagotavljal stabilnost in usmeritev, ki se je upravičevala s pozitivnimi dosežki, dokler nam je zagotavljal stvarnost, v kateri se je večina ljudi počutila pretežno dobro, se resna vprašanja o temeljnih predpostavkah tega pogleda na svet niso mogla pojaviti. Toda zlati časi so za vedno minili. Razpoke, ki so počasi rasle v stenah naše civilizacije, so zdaj na široko vidne. Naše sanje o vedno večjem in vedno boljšem so nasedle na čereh neprijetnih dejstev, ki jih ne moremo več ignorirati. Vse bolj se nam namreč odstira, da je znanstveno tehnološki pogled na svet, ki se je zdel tako naraven in samoumeven, ustvaril naravno neravnotežje in je bil po svoji usmerjenosti pravzaprav protinaraven.

Samo najkrajvidnejši med nami se še slepijo, da je zemlja dovolj velika za vse ljudi, ki bodo kmalu živeli na njej. In če je dovolj velika, je zagotovo premalo bogata. Samo naivneži med nami si še upajo zagovarjati mnenje, da vojna ne bo edini možen izhod, če gremo po stari pot naprej. In samo najbolj trmasti med

nami si še upajo brez kančka dvoma trditi, da lahko pogled na svet, ki je privedel do takih razmer, razmere izboljša in napako popravi. Napaka ne more popraviti sama sebe. Izgubili smo ravnotežje in rešili se bomo samo, če ga ponovno najdemo, če ga ponovno ustvarimo. To ravnotežje pa je, vsaj jaz si o tem ne delam utvar, ravnotežje duha.

Seveda to ne pomeni (kot bi utegnili pomisliti razni mojstri simplistike), da se moramo zdaj zateči v drugo skrajnost ali da jaz kaj takega zagovarjam: da se moramo tehnologiji odreči, da se moramo oprijeti samostanske askeze, zapreti tovarne, se odpovedati urbani civilizaciji in vsem njenim dosežkom ter si zgraditi kolibe v gozdovih (ki jih v nobenem primeru ni več dovolj, saj smo jih več kot polovico iztrebili). Preseči moramo le zaslužnjevno mehaniko golega pridobitniškega impulza in jo nadomestiti z materializmom, ki ne bo sam sebi namen, ampak bo podrejen duhovni, etični, humanistični orientaciji. Ta svet stoji na glavi in jaz si neskončno želim, da bi se znova postavil pokonci: da bi se stvari udinjale človeku, ne pa človek stvarjem.

To se ne more zgoditi čez noč in povsem mogoče je, da je že prepozno za preusmeritev in nas lahko le takšna ali drugačna katastrofa prepriča o nujnosti drugačnega načina življenja. Mnenja o tem, kako bi lahko pogubi zavezano civilizacijo premaknili z napačnih tirov, se na široko razhajajo. Dejstvo, da sistem ni popoln, ne pomeni, da se mu moramo odpovedati, pravijo eni – pomeni le, da potrebujemo racionalnejše izkoriščanje usihajočih naravnih virov. Za to potrebujemo kvečjemu več znanosti in tehnologije, še zdaleč pa ne manj. Nasprotniki tega mnenja pa so prepričani, da so vsi poskusi tehnologov, da bi ujeli in ukrotili konja, ki se jim je zmuznil z vajeti, del zarote, s katero želi majhna elita mogotcev še naprej manipulirati s svetom in človeštvom sebi v prid. Tempo razvoja, ki ga ti mogotci želijo ohraniti in celo pospešiti, pa je povezan z uspešnim prepričevanjem ljudi, da potrebujejo vse tisto, kar jim ponuja tehnološka civilizacija. Tehnologija, pravijo njeni nasprotniki, je navidezno človeški obraz kapitalizma, ki se lahko ohranja samo z nenehno dehumanizacijo ljudi v proizvajalce in kupce stvari, kar pomeni, da je družbena realnost razvitega sveta velika goljufija peščice kriminalnih zarotnikov.

So trenutki, ko se mi zdi, da je ta oznaka realnosti tehnološke civilizacije blizu resnici in da zajema tudi nas, maloštevilne Slovence, ki ne moremo bistveno vplivati na veliki tok, ki nas skupaj z drugimi odnaša bog ve kam. Božanstvo gospodarske rasti in materialnega napredka je človeka izurilo v osvajalca in »gospodarja« narave, v plenilca njenih bogastev. In človek, navdušen nad svojo vlogo, deliričen v pričakovanju plena, je bil prezaposlen, da bi pomislil na več kot očitno dejstvo, da je tudi sam del narave, ki jo želi premagati po ukazu božanstva gospodarske rasti, in da bo njegova zmaga hkrati njegov poraz.

Na prijaznem obrazu ameriškega predsednika Clintona ni bilo mogoče zaslediti niti najmanjšega znaka, da se kdaj resno ubada z razmišljanjem o teh usodnih stvareh. Kot predstavnik največjega industrijsko-vojaškega kompleksa na svetu, ki je prav takrat preizkušal učinkovitost svojih smrtonosnih izdelkov

nekaj sto kilometrov jugovzhodno od naše bogato obložene mize, nas je prišel pohvalit, da smo na pravi poti, odlični posnemovalci ameriškega modela svobodnega trga, iznajdljivi in pridni Janezi, ki bodo kmalu, če se le maksimalno potrudijo, ena od manjših provinc globalnega kapitala in šele takrat resnično »evropski«, civiliziran narod.

Bill Clinton je prišel v Slovenijo potrditi in pohvaliti tip človeka, ki je zrasel predvsem materialno, duhovno pa samo, vkolikor mu je duh pod ugodnimi vplivi okolja zrasel v pijavko, v nekakšnega slepega klopa, katerega glavna odlika je naglica, s katero se zna zapičiti, zakrempljiti v stvari, ki mu pridejo dovolj blizu. Duh kot klopa, ki ne zna izpustiti, ki se oprime in potem drži, ne more biti svoboden. In če ni svoboden, ni ustvarjalen, in če ni ustvarjalen, ni srečen. Za duha, ki je zrasel v pijavko, postane vse vir krvi, vir hrane, s katero se debeli. Za takšen duh je največji užitek, ko se zapiči v kaj novega, zato so želje, vedno nove želje, njegovi kremplji, njegove tipalke, s katerimi nenehno išče potencialne žrtve za svoj obred krvopitja. Trenutek združitve z objektom želje pa je silno kratek, kajti ko si duh nad nečim ustvari lastniško pravico, ga že vleče dalje; tipalke že iščejo novo krmo za nikoli poln trebuh. Večerja s Clintonom je bila uglajen obred implicitnega priseganja zvestobe božanstvu, ki nas v imenu napredka neguje in debeli za obredni zakol.

